

CĂRȚI ROMÂNEȘTI VECHI DIN SECOLELE XVIII-XIX ÎN COLECȚIILE BIBLIOTECII RÁDAY DIN BUDAPESTA

Florin BOGDAN
Muzeul Național al Unirii Alba Iulia

18th-19th Century Old Romanian Books in the Collections of Ráday Library in Budapest ABSTRACT

Research carried out in the collections of the Ráday Library from Budapest, in 2023, led to the identification of 13 copies of old Romanian books, totalling 11 titles, namely three 17th century prints, eight from the 18th century and two from the 19th century. Works appeared in important typographical centres and covered diverse fields of religion, philology, law or history; the authors are among renowned personalities of the cultural life from the Romanian Countries in the mentioned period Gheorghe Șincai, Samuil Micu, Damaschin Bojincă and others.

Cuvinte-cheie: Iluminism, bibliofilie, Transilvania, Viena, Ungaria

Key words: Enlightenment, bibliophily, Transylvania, Vienna, Hungary

Biblioteca Ráday din Budapesta, ale cărei origini se regăsesc în biblioteca familiei Ráday încă din secolul al XVII-lea, este o bibliotecă documentară care numără aproape 15.000 de volume. Astăzi instituția se află sub coordonarea Episcopiei Reformate a Budapestei, formând – alături de Muzeul Bibliei – un excelent spațiu de cercetare din capitala maghiară. Alături de incunabule, tipărituri din secolul al XVI-lea și manuscrise extrem de rare, în colecțiile Bibliotecii Ráday se regăsește și un număr impresionant de carte veche tipărită în secolele XVII și XVIII.

Cu ocazia unei cercetări în colecțiile amintite, efectuată în luna aprilie a anului 2023¹, am reușit identificarea unui număr de 13 titluri /15 volume de carte românească veche, apărute între anii 1648 și 1827 în centre tipografice precum București, Alba Iulia, Cluj, Sibiu, Viena, Iași (Paris), Buda și, posibil, Blaj. Din colecție nu lipsesc raritățile bibliofile, printre care se păstrează câte un exemplar din *Noul Testament* (Alba Iulia, 1648), *Biblia* (București, 1688) și *Molitvenic* (Alba Iulia, 1689). Asupra acestor tipărituri din secolul al XVII-lea vom interveni cu o altă ocazie, în momentul de față atenția fiind îndreptată spre cărțile apărute în secolele XVIII și XIX, respectiv 8 titluri/10 volume.

Prima, în ordine cronologică, dintre tipăriturile apărute în secolul al XVIII-lea, este cea intitulată *Poemation de secunda legione valachica*, tipărită la

¹ Cercetarea a fost posibilă datorită sprijinului financiar al Muzeului Național al Unirii Alba Iulia și al doamnei Anna Maria Veress, director al instituției din Budapesta.

Sibiu, în anul 1768². Atribuită în literatura de specialitate lui Silvius Tannoli, lucrarea se prezintă sub forma unui exemplar cu [6] f., nelegate³. Broșura se păstrează într-o mapă de carton, fiind într-o stare de conservare relativ bună, cu urme de uzură, file franjurate, îmbrunire a suportului papetar. Pe filele cărții se regăsesc și câteva însemne de proprietate sub forma unor ștampile ce atestă prezența sa în biblioteca Școlii Superioare Reformate din Budapesta, de unde a ajuns – ulterior – în colecțiile Bibliotecii Ráday.

Un alt titlu⁴ care a atras atenția, încă din faza primară de cercetare – consultarea catalogului Bibliotecii Ráday –, este cel al lucrării lui Jean Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, apărută, conform foii de titlu, la Iași (în realitate la Paris), în anul 1777⁵. Volumul conține XXXII p. + 223 p. + [1] p., fiind legat în carton îmbrăcat în piele. Pe cotor sunt 5 registre decorative cu ornamente florale aurite și o etichetă cu titlul cărții; tranșa cărții este roșie. Exemplarul se află într-o bună stare de conservare, sunt vizibile urme de uzură, lipsuri minore ale învelitorii primei coperti, urme minore ale unui atac xilofag. Volumul păstrează însemne de proprietate sub forma unor ștampile, ce atestă prezența sa în biblioteca Școlii Superioare Reformate din Budapesta, de unde a ajuns în colecțiile Bibliotecii Ráday.

Una dintre cele mai importante lucrări apărute în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, avându-i ca autori pe Samuil Micu și Gheorghe Șincai, a fost *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valahicae*, tipărită la Viena în anul 1780⁶. Volumul păstrat în colecția de la Budapesta⁷ este complet, cu [5] f. + 100 p., legat în hârtie marmorată, cu filele netăiate (probabil cartea nu a fost utilizată niciodată, păstrându-se la fel ca în momentul tipăririi). Starea de conservare este bună, sunt vizibile pete, îmbrunire a suportului papetar. Singurele însemne de proprietate păstrate, sub forma unor ștampile, atestă prezența cărții în biblioteca Școlii Superioare Reformate din Budapesta, de unde a ajuns în colecțiile Bibliotecii Ráday.

Extrem de interesant este exemplarul⁸ *Urbaniului pentru Banat*, tipărit – cel mai probabil – în jurul anului 1780. Textul cercetat la Budapesta diferă de cel repertoriat în bibliografia de specialitate⁹, însă este similar celui publicat de către David Prodan¹⁰ (exemplarul deținut de Biblioteca Academiei Române – filiala

² Petrik III, p. 115; Veress I, 1931, nr. 523, p. 264; CRVIH, p. 684-685.

³ Cota: 2-20886.

⁴ Cota: 0-277.

⁵ Buicliu 2000, p. 110-111, unde autorul specifică locul exact al imprimării: „Paris (Bouillon), Chez Saugrain libraire, rue des Lombards, avec approbation et privilege du Roy”.

⁶ Petrik II, p. 408; BRV II, nr. 430, p. 251-253; Buicliu 2000, p. 294; CRVIH, p. 856-857.

⁷ Cota: 0-5024.

⁸ Cota: 4-521V.

⁹ Poenaru 1973, nr. 59, p. 62-63; Buicliu 2000, p. 295-296.

¹⁰ Prodan 1969, p. 295-321.

Cluj-Napoca¹¹). Exemplarul avut în vedere este colligat cu variante ale aceluiași text, tipărite în limba germană și latină, și conține 31 de pagini¹². Legătura colligatului este realizată din carton îmbrăcat în piele, fără ornamentație; pe cotor este aplicată o etichetă cu textul „Urbarium”. Tranșa cărții este roșie. Volumul se află într-o bună stare de conservare, sunt vizibile urme de uzură, urme minore ale unui atac xilofag, îmbrunirea suportului papetar. În anul 1827 volumul se pare că se afla în posesia lui Sebestyén Gábor – personaj neidentificat de noi –, de unde a ajuns ulterior în biblioteca Școlii Superioare Reformate din Budapesta, și – apoi – în colecțiile Bibliotecii Ráday.

O lucrare interesantă este și cea semnată de Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, vol. I-III, Viena 1781-1782¹³, iar cercetarea efectuată în biblioteca maghiară a permis consultarea integrală a celor trei volume. Primul volum al lucrării¹⁴ are [16] f. + 464 p. + [1] f. + 5 planșe. Legătura este realizată din carton îmbrăcat în piele, copertile sunt neornamentate. Pe cotor sunt patru registre decorative cu ornamente florale aurite și două etichete, cu numele autorului, titlul cărții și numărul volumului. Starea de conservare a tipăriturii este bună, sunt vizibile urme de uzură, urme minore ale unui atac xilofag, îmbrunirea suportului papetar. Însemnele de proprietate păstrate, sub forma unor ștampile, atestă prezența cărții în biblioteca Școlii Superioare Reformate din Budapesta, de unde a ajuns în colecțiile Bibliotecii Ráday. Cel de-al doilea volum¹⁵, cu 574 p. + V planșe (cu o eroare de numerotare: pagina 245 este numerotată 145), beneficiază de o legătură din carton îmbrăcat în piele; pe cotor sunt patru registre decorative cu ornamente florale aurite și două etichete, cu numele autorului, titlul cărții și numărul volumului. Tranșa cărții este colorată în roșu. Pe filele cărții se păstrează aceleași însemne de proprietate, amintite în cazul primului volum. Cel de-al treilea volum¹⁶, apărut cu un an mai târziu, în 1782, cuprinde [1] f. + 705 p. + [6] f., detaliile referitoare la legătură, starea de conservare și însemne de proprietate fiind similare primelor două volume.

O altă carte românească veche, databilă în secolul al XVIII-lea, care a fost cercetată în colecțiile Bibliotecii Ráday din Budapesta, este celebrul memoriu al românilor ardeleni, *Supplex Libellus Valachorum*, Cluj, 1791¹⁷. Exemplarul avut

¹¹ Răduțiu, Gyémánt, 1981, nr. 31, p. 92-93.

¹² În legătură cu diferențele dintre cele două posibile ediții diferite (Budapesta/Cluj-Napoca – Galați) vezi și Bogdan 2024.

¹³ Veress II, 1931, nr. 624, p. 7-10. Volumele I și II din lucrarea lui Sulzer au apărut în anul 1781, în timp ce volumul al III-lea a fost tipărit în anul 1782.

¹⁴ Cota: 0-2779/1.

¹⁵ Cota: 0-2779/2.

¹⁶ Cota: 0-2779/3.

¹⁷ BRV II, nr. 548, p. 343-344; Petrik III, p. 463; Veress II, nr. 760, p. 76-77; CRVIH, p. 615-616; Prodan 1998, *passim*.

în vedere¹⁸ este unul complet, cu 59 p., legat în carton marmorat. Broșura se află într-o bună stare de conservare, fiind vizibile urme de uzură și o ușoară îmbrunire a suportului papetar. Conform notelor manuscrise se pare că tipărirea a făcut parte dintr-o bibliotecă particulară din Pesta, înainte de a ajunge în colecțiile Bibliotecii Ráday.

În anul 1813 apărea la Viena lucrarea lui Mihail Boiangi, *Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre*¹⁹, tipărită în germană și greacă de către Ioannes Schnirer²⁰. Exemplarul cercetat la Budapesta²¹ este unul complet, cu 16 p. + 228 p. [208!]²² + [2] f. Volumul beneficiază de o legătură simplă, din carton, aflându-se într-o stare de conservare relativ bună: sunt vizibile urme de uzură, file franjurate, file parțial desprinse, îmbrunire a suportului papetar, copertile sunt parțial desprinse. Pe filele cărții se păstrează mai multe însemne de proprietate sub forma unor ștampile aparținând bibliotecii Școlii Superioare Reformate din Budapesta și Bibliotecii Ráday, dar și o notă manuscrisă, probabil în limba sârbă, datată la 25 martie 1814, la scurt timp după apariția volumului.

Ultima lucrare încadrabilă în intervalul cronologic propus în titlul articolului, este cea a lui Damaschin Bojincă, *Animadversio in dissertationem Hallensem*, apărută la Pesta, în anul 1827²³. Textul reprezintă primul răspuns polemic oferit de eruditul bănățean după apariția lucrării lui Sava Tököly, urmat de un al doilea, imprimat în limba română în anul următor. Volumul, de dimensiuni restrânse, cercetat în colecția Ráday²⁴, este complet, păstrând cele 56 p. + [1] f. Legătura este una simplă, din carton. Starea generală de conservare este bună, sunt vizibile urme de uzură, pete de umezeală, îmbrunire a suportului papetar, file franjurate. Din categoria însemnelor de proprietate amintim ștampilele ce atestă prezența cărții în biblioteca Școlii Superioare Reformate din Budapesta și Biblioteca Ráday. De asemenea, pe interiorul primei coperti, se păstrează și o notă manuscrisă în limba latină: *Probativ, valachos esse veros posteros Romanorum*.

Cercetarea colecțiilor de carte românească veche aflate în afara granițelor României este benefică atât din perspectiva contribuțiilor aduse bibliografiilor de specialitate, dar și din cea a aspectelor istoriei culturale și a mentalităților. Importanța colecției Ráday constă în faptul că, până în momentul de față,

¹⁸ Cota: 0-6300.

¹⁹ BRV III, nr. 822, p. 72-76; BRV IV, nr. 822, p. 296; Bucliu 2000, p. 376-377; CRVIH, p. 917. Vezi și Thede 2008, p. 135

²⁰ Mârza, Bogdan 2013, p. 246.

²¹ Cota: 2-28870.

²² Pagina 177 este numerotată greșit 197 și continuă până la finalul volumului, rezultând astfel o diferență de 20 de pagini.

²³ BRV III, nr. 1300, p. 527; Petrik I, p.333; Veress II, 1931, nr. 1191, p. 251.

²⁴ Cota: 2-71708.

exemplarele deținute de această bibliotecă din Budapesta sunt inedite, ele nefiind repertoriate în vreun fel.

List of Illustrations

Fig. 1 – *Poemation de secunda legione valachica*, Sibiu, 1768 – first page

Fig. 2 – Jean Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Iași [Paris], 1777 – page title

Fig. 3 – Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valahicae*, Viena, 1780 – page title

Fig. 4 – *Urbariul pentru Banat* [cca. 1780, s.l.] – first page

Fig. 5 – Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, vol. I, Viena 1781 – page title

Fig. 6 – *Supplex Libellus Valachorum*, Cluj, 1791 – page title

Fig. 7 – Mihail Boiangi, *Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre*, Viena, 1813 – page title

Fig. 8 – Damaschin Bojincă, *Animadversio in dissertationem Hallensem*, Pesta, 1827 – page title

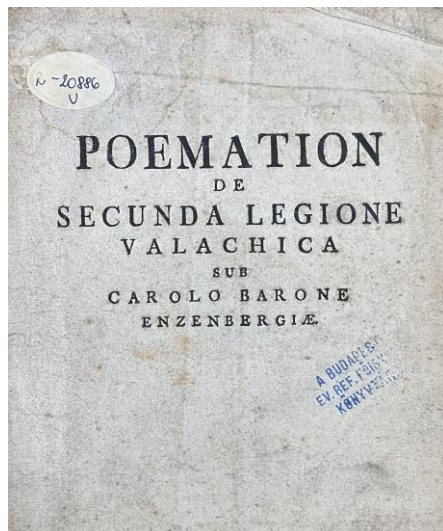

Fig. 1 – *Poemation de secunda legione valachica*, Sibiu, 1768 – prima pagină

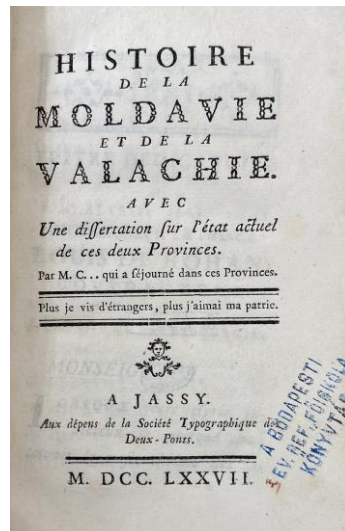

Fig. 2 – Jean Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Iași [Paris], 1777 – pagina de titlu

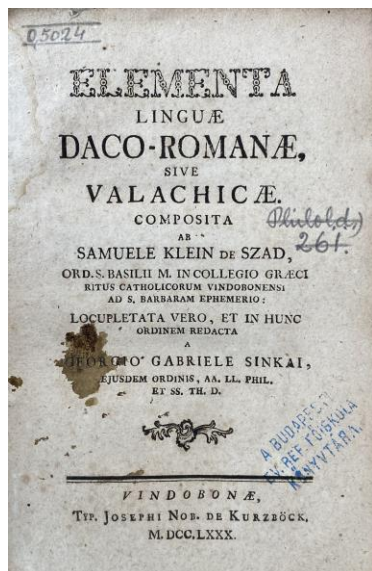

Fig. 3 – Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae Daco-Romanæ sive Valachicæ*, Viena, 1780 – pagina de titlu

Fig. 4 – *Urbariul pentru Banat* [cca. 1780, s.l.] – pagina 1

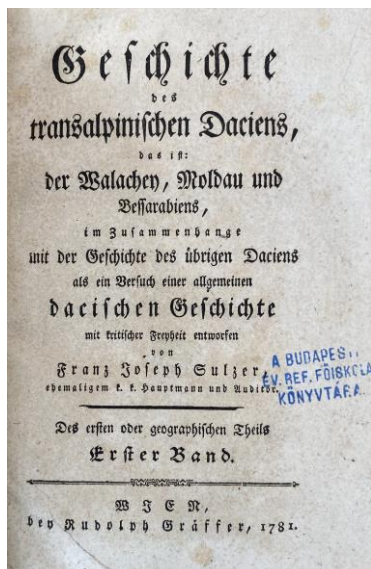

Fig. 5 – Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, vol. I, Viena, 1781 – pagina de titlu

Fig. 6 – *Supplex Libellus Valachorum*, Cluj, 1791 – pagina de titlu

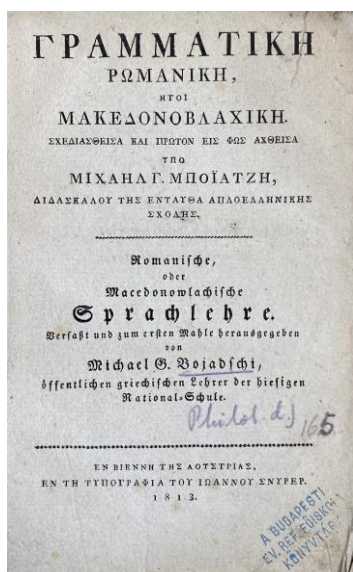

Fig. 7 – Mihail Boiangi, *Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre*, Viena, 1813 – pagina de titlu

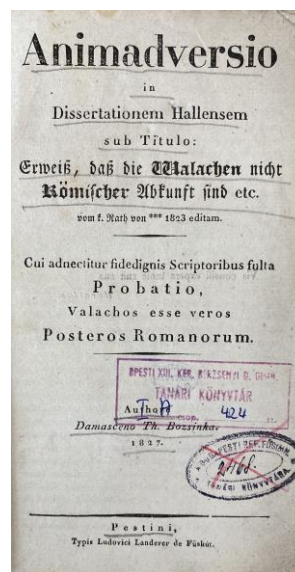

Fig. 8 – Damaschin Bojincă, *Animadversio in dissertationem Hallensem*, Pesta, 1827 – pagina de titlu

Abrevieri bibliografice:

- Bogdan 2024 – Florin Bogdan, „Contribuția lui David Prodan la Bibliografia Românească Veche”, în *Apulum. Series Historia & Patrimonium. Supplementum*, LXI, 2024, p. 199-205
- BRV II – Ion Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche. 1508-1830*, vol. II, București, 1910
- BRV III – Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche. 1508-1830*, vol. III, București, 1936
- BRV IV – Ion Bianu, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche. 1508-1830*, vol. IV, București, 1944
- Buicliu 2000 – Dan Răpă-Buicliu, *Bibliografia Românească Veche. Additamenta I (1536-1830)*, Galați, 2000
- CRVIH – Ioan Chindriș, Niculina Iacob, Eva Mârza, Anca Elisabeta Tatay, Otilia Urs, Bogdan Crăciun, Roxana Moldovan, Ana Maria Roman-Negoi, *Cartea românească veche din Imperiul Habsburgic (1691-1830). Recuperarea unei identități culturale*, Cluj-Napoca, 2016
- Mârza, Bogdan 2013 – Eva Mârza, Florin Bogdan (coordonatori), *Repertoriul tipografilor, gravurilor, patronilor, editorilor cărților românești (1508-1830)*, Sibiu, 2013
- Petrik I – Petrik Géza, *Magyarország bibliográfiája 1712-1860*, vol. I, Budapest, 1888
- Petrik II – Petrik Géza, *Magyarország bibliográfiája 1712-1860*, vol. II, Budapest, 1888
- Petrik III – Petrik Géza, *Magyarország bibliográfiája 1712-1860*, vol. III, Budapest, 1891
- Poenaru 1973 – Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia Românească Veche*, Târgoviște, 1973
- Prodan 1969 – David Prodan, „Reglementarea urbarială în Banat de la 1780”, în *AHC*, XII, 1969, p. 295-321
- Prodan 1998 – David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, București, 1998
- Răduțiu, Gyémánt 1981 – Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română 1701-1847*, București, 1981
- Thede 2008 – Kahl Thede, „Does the Aromanian have a chance of survival? Some thoughts about the loss of language and language preservation”, în Biljana Sikimić, Tijana Ašić (ed.), *The Romance Balkans*, Belgrad, 2008, p. 123-140
- Veress I-II, 1931 – Andrei Veress, *Bibliografia română-ungară*, vol. I-II, București, 1931